

Književna poročila.

II.

Dr. Roman Jarosiewicz, Über das Euchrologium Sinaiticum. Kolomea 1888, 8°, 40.

Prokop Lang, Jazykovědecký rozbor Euchrologia Sinajského. I. Pravopis a hláskosloví. V Příbrami 8°, 53.

Skoraj ob istem času sta izšli omenjeni razpravi, jedna neodvisna od druge. Obe razpravljata o jeziku Geitlerjevega službenika, kateri se navadno imenuje Euchrologium sinaiticum, ker je lastnina sinajskega samostana. Glavni razložek med obema razpravama je ta, da prva obseza vse jezikovne pojave, tedaj glasoslovje, oblikoslovja in še nekatere druge stvari, druga pa samó — kakor že kaže naslov — glasoslovje in grafiko.

Jarosiewiczzeva razprava, katera razpada v tri poglavja (a. Inhaltsangabe, b. Ueber den Sprachbestand unseres Codex, c. Schluss) riše nam, kakor te to pri malem obsegu knjižice samó po sebi umevno, le v glavnih potezah najvažnejše jezikovne posebnosti. Žal, da je pisatelj marsikatero za oceno in veljavo spomenika važne posebnosti, samó jako sumarično omenil, takó da si čitatelj ne more dovolj jasno predstaviti značaja spomenikovega in njegovega odnošaja nasproti drugim glagolskim rokopisom. Po besedah pisateljevih v uvodu, kjer pravi, da hoče natančno razpravljati o vseh bitnih in važnih jezikoslovnih lastnostih, bili bi pričakovali več natančnosti. Sicer čitamo že na str. 12.: »Es sollen hier vor Allem jene sprachlichen Eigenthümlichkeiten unseres Codex in Betracht gezogen werden, durch welche er von anderen bekannten glagolitisch-altslovenischen Denkmälern im Wesentlichen abweicht und dann solche, die auf die Ermittlung des relativen Alters unseres Codex und des Landes, wo er entstanden sein mag, von gewisser Bedeutung sein können.« Pa kdor bi mislil, da nam bode podal točno vsaj omenjene posebnosti, ta bi se hudo motil. Nobeden ne dvoji, da je pri označevanju in oceni stsl. spomenikov, važen aor. starejše formacije; na to je že opozoril pred mnogimi leti Šafařík in gledé te oblike je bitna razlika med starejšimi glagolskimi in cirilskimi spomeniki, če niso zadnji neposredno potekli iz prvih, in vendar omenja pisatelj samó treh takih oblik, tedaj komaj jedno četrtino, dasi pravi »die meisten zähle ich auf«. O sestavljenem aor. pozvemo samó, da se nahaja jako pogostoma, toda v kakem razmerju stoji nasproti starejšemu aor., o tem zopet nismo poučeni, in baš to bi nam bilo potrebno vedeti. Glagolski (stsl.) spomeniki se dosledno razlikujejo od starejših cirilskih (stsl.) tudi gledé part. praet. I, v prvih spomenikih nahajamo če ne izključno, vendar v veliki večini krajše oblike na *jъ*, v zadnjih pre-

vladujejo znatno oblike na *ivz*, želeli bi tedaj, da bi tudi o razmerji teh dveh oblik kaj natančnega pozvedeli, pa pisatelj je navedel komaj osminko primerov za krajšo obliko, isto tako je navedel komaj tretjino primerov 2. in 3. sgl. aor. s končnico *tz*, katera, kakor je znano, prevaguje v cod. suprasliensis. Vém, da ne moremo zahtevati od pisatelja, da bi nam podal vse primere navedenih važnih oblik, toda zahtevati smemo, da nam pové v številkah razmerje. Tudi marsikaj drugega ni najti v razpravi. Tako ne nahajam instr. pl. *o/o-deb.* na *-zmi* po analogiji *u-deb.*: *gvozdzmi*, *darzmi*, tudi stari instr. pl. konson. sklanje *svědětely* manjka. Druga posebnost euhologija je, da ima v part. praes. pass. mesto suff. *-nz* tudi podaljšano obliko *-nnz* n. pr. *neizglagolanenz*, *neizglagolanennaago*, *pokaanzeny*, *neraskaanenz*, *neispisanenz*, *neizdrečenznoja* etc. oblike, katerih skoraj ni najti v nobenem drugem stsl. spomeniku, pisatelj jih pa tudi ne omeni.

Najobširneje govori pisatelj o poluglasnikih in pri tem mu je podlaga cod. zografos, kar le moremo odobravati, ker je to zbornik, kateri med vsemi stsl. rokopisi razven kijevskih fragmentov najnatančneje razločuje poluglasnika. Pisatelj nam je prav lepo in pregledno razdelil vse primere, kjer se sinajski zbornik ne strinja z zografom gledé poluglasnikov, toda nekaj malenkostij je tudi tukaj pregledal, kar se seveda pri tako velikem številu primerov lahko zgodi v naglici. Tako ne omenja *prologos* 5a, in tudi o nadomeščuje v mnogo večjem broju poluglasnik *z*, kakor se to dá razvideti iz te razprave, on celo ne omeni, da se mnogokrat najde *vo* za *vz* in *so* za *sz*.

To so nekatere pomanjkljivosti spisa, toda ne napake, ampak moramo nasprotno priznavati, da napravlja razprava na vsakega čitatelja prav dober vtisek, ker govori pisatelj o vsaki stvári prav trezno in posebno zato, ker je dobro znal izbrati in ločiti važnejše pojave in posebnosti od navadnih in nevažnih in zato bode vsakdo rad segel po tej razpravi, kdor se hoče seznaniti z jezikovnimi posebnostmi tega spomenika. V razlago se pisatelj malokdaj spušča, zato tudi nima kaj prida prilike, toda z njegovimi nazori se lahko skoraj vedno strinjamo. Če govori o prehodu *z* in *o* v *o* in *e* v instr. sgl. in dat. pl. *o/o-deb.*, je to zdaj že vendar zastarela hipoteza in pisatelj bi se je bil že lahko otresel. O prehodu poluglasnika v *o*, *e* v teh sklonih dalo se bi samó takrat govoriti, če bi v stsl. spomenikih res nahajali primerov s končnico *zmb*, *zmz*, toda teh ni razven dveh, treh, kateri so tvorjeni po analogiji *u-deb.* Take oblike so nekoliko navadnejše v ruskih spomenikih, zato pa še niso staroslovenske. Nekolikokrat nahajamo *e* m. *z*, kar bi gotovo ne pričakovali. Jaz se ne morem lahko prepričati, da se je v teh slučajih res *e* govoril, nego mislim, da je pisatelj, kateri je imel navado v gotovih slučajih *o* nadomeščevati z *e*, tudi tukaj to storil, dasi bi imelo prvotno stati *z*; našel je pač v originalu *o* ali je pa čital tudi *z* lahko krivo

za *u*, ker je v glagolici razlika med tema dvema črkama silno mala; na ta način se ima *e* v gen. pl. *ljubīve* razložiti. Tedaj o prehodu *z* v *e* ne morem tukaj govoriti. V dveh slučajih stoji *z* m. *y*, kar je pa najbrž le pomota, pisec je v naglici pozabil dostaviti drugi del črke *y* in tako je zapisal samó *z*. Inače se pa mora smatrati nadomeščevanje *a* z *o*, kar je sicer jako redko in bi zato tudi lahko bila samó piščeva pomota, ker je *o* baš prva polovica glagolske črke *a*, toda to ni verjetno, ker najdemo tudi nasprotno *a* za *o*, kar vender kaže, da sta se v resnici zamenjavala omenjena samoglasnika. Nom. pl. part. praet. I na *e* n. pr. *svęzavęše* omenja pisatelj med primeri *o/o*-dekl. ne dvojim, da je tudi njemu dovolj znano, da je to še ostanek stare konsonantične sklanje. Na str. 31. omenja acc. sgl. *ljubę* (*ljubę*) in dostavlja »es (t. j. acc. *ljubę*) ist auch ein Beweis dafür, dass in unserem Codex die ältesten Formen aufbewahrt worden sind.« On tedaj misli, da je non. acc. sgl. *ljubę* najstarejša oblika *u*-dekl.; ne vem, če se bo kdo s tem ne sicer novim nazorom strinjal. Ne sme se pozabiti, da staroslovenščina take oblike ne pozna, vsi primeri — število je grozno pičlo — so najbrž pomote, kar je tem verjetneje, ker jih nahajamo večinoma v glagol. spomenikih, ali so pa ostali skloni s svojim *z* vplivali na nom. Jako sem se čudil, ko čitam na str. 30. »Sgl. gen. *jęzę* 52 ist offenbar vom Stamme *jęzja* gebildet, wie auch Sgl. acc. *jęzję* 55, 78 zeigt.« Ali se res ni pisatelj spominjal, da ima staroslovenščina dva različna *z*, navadni in prosti *z* in še glas, kateri se je glasil nekako *dz* in kateri je bil mehak? To je tedaj vzrok, da se je *jęza* sklanjala kakor mehko deblo, kar se n. pr. nahaja tudi pri *kęnęzъ*. Da je res ta *z* bil mehak, to nam priča grafika nekaterih spomenikov. Znano je, da se namesto jotovanega *a* in tudi samó namesto mehkega *a* (uprav je v tem slučaju predstoječi soglasnik palatalen) piše *ѣ* v nekaterih spomenikih, to se nahaja tudi po palatalih n. pr. *ištęzactъ*, *poučęti sę* in baš tako nahajamo tudi *polęzъ*-*polęza*, kar nam svedoči, da je bil ta glas mehak, kakor so bili v staroslovenščini tudi *č*, *ž*, *š*, *št*, *žd* mehki (palatalni) soglasniki, zato se mnogokrat piše *čju*, *žju* etc. kjer ni nobenega »parasit-skega« glasu, nego to znači samó, da se ima čitati *čju*, *žju* etc.

Nejasno mi je, kako hoče g. Jarosiewicz prejetacijo nosnikov *e*, *a* smatrati, ali misli pri tem na kaki »parasitski« *j*, ali mu je pa *j* samó grafičen pomoček, s katerim se označuje mehkost predstoječega soglasnika? Pri tem je treba še to imeti na umu, da v nekaterih najstarejših glagolskih spomenikih znak, kateri je pozneje značil *jé*, znači tudi samó *e*, kakor je tudi v glagolici samó jedna črka za *e* in *jé*; šele pozneje se je uvedla znana diferenca, da sta tudi v glagolici imela *e* in *jé* vsak svojo črko.

V prvem poglavju »Inhaltsangabe« je primerjal pisatelj vsebino sinaj-
skega zbornika z drugimi služebniki, toda na Dunaji niso mu bili starejši

pristopni, zato se je moral zadovoljiti z novimi in novejšimi. Imel je pri roki samo tiskane euhologije z l. 1695., 1769., 1844. Nihče se tedaj ne bo čudil, da je našel le malo vzajemnega, vsebina je sicer večinoma ista, samo v drugem redu, toda posamezne molitve se večinoma ne strinjajo, njena recenzija se razlikuje. Nekaterim molitvam ni mogel najti variant, kar je popolnoma umevno, če pomislimo, da je v našem zborniku marsikaj, kar je pozneje grška cerkev odstranila, ker je bilo apokrifno.

O starosti rokopisovi nam pisatelj ničesar ne pripoveduje, omenja samo, da ga Geitler stavi v X. stol. in dostavlja: »dasselbe lässt sich auch auf Grund der sprachlich Eigenthümlichkeiten annehmen«. Geitlerjevo mnenje je več nego dvojbeno; on je samo radi tega stavil zbornik že v X. stol., ker je pisan nad črto. Res je sicer, da v XI. stol. ni več najti grških rokopisov, kateri bi pisali nad črto, toda ni smeti pozabiti, da je slovanska (glag. in ciril.) grafika vedno zaostajala za grško, da se je uvedla v nji vsaka grška novotarija ali navada šele takrat, ko je že gospodovala nekaj časa v grških rokopisih. Kar se pa tiče jezika, more se odločno trditi, da je v njem mnogo stvari, katerih ni najti v tej meri v najstarejših rokopisih, da marsikaj kaže na poznejšo dōbo od óne, iz katerih imamo najstarejše evangelije. Popolnoma se pa strinjam s pisateljem, če pravi, da je rokopis pisan na bolgarsko-macedonski zemlji; o tem ni lahko dvojiti; zamenjevanje nosnikov *q* in *ϕ*, *o* in *u*, *e* in *i*, *i* mesto *y* kažejo na bolgarsko zemljo.

Priporočam to razpravo vsem ónim, kateri se bavijo s preiskovanjem stsl. spomenikov; vsakdo bo rad segel po nji in ne brez koristi.

Druga razprava se odlikuje po največji natančnosti in veliki množici primerov. To se nikakor ne dá zanikavati, da je pisatelj vestno sestavil in uredil ogromno gradivo in zato napravlja ta spis dober vtisek, četudi z druge strani ni smeti zamolčati, da pisatelj nima nikjer samostalnega mnenja, nikjer svojih nazorov, da se sploh ne upa odločiti za to ali óno mnenje. On navaja samo nazore posameznih učenjakov, kateri se mnogokrat povsem ne strinjajo in zato nahajamo nekočkrat v spisu nasprotstvo, katerega se ni upal odstraniti. Tudi pri sestavi primerov se je premalo oziralo na notranjo sorodnost in zvezo pojedinih pojavov in se je premalo gledalo na njen genetični razvoj, zato nahajamo v jedni točki primere in pojave, kateri so različnega postanka. V razlago se pisatelj spušča le redkokrat, kajti navadno našteva samo primere in dodá tudi nekočkrat nazore drugih učenjakov. Ipak se z nekaterimi malenkostmi ne moremo strinjati.

Da bi bil v suf. *beb*, *bce*, *bca*, *ica* etc. *c*, *s* iz *k*, *g* + *j* nastal, ali kakor Brugmann piše *kj* *gi*, to se mi dozdeva popolnoma neverjetno, če tudi še Brugmann (Grundriss der vergl. Gramm. 135) tako uči. Iz *kj*, *gj* ne

more nič drugega nastati, nego č, ž in zato se hoče tej nedoslednosti Brugmann na ta način izogniti, da pravi, iz kj je nastal c šele v ónem času, ko ni več veljal glasoslovni zakon, po katerem se k, g, h + j izpreminjajo v č, ž, š. Pa to ni mogoče, ker to glasoslovno pravilo še danes velja in obstaja. Opozorilo se je pri tem že na to, da je prehod k, g v c, s, nahaja tam, kjer stoji spredaj mehak samoglasnik in za to imamo v litavščini jednak ali soroden pojav, tako da smemo reči, da je ta nagon nekaj skupnega litavščini in slovanščini. Popolnoma zastarel nazor je tudi, če govori pisatelj o »parasitskem« j, kateri se pojavlja za č, ž, š; ta »parasitski« j je vendar samó nekaj grafičnega; na drug način se ni dala mehkost teh soglasnikov zabeležiti. Zato nahajamo v tem oziru v posameznih spomenikih tudi nedoslednost, ne vedno in ne v vseh se za č^u, ž^u, š^u piše čju etc. nego tudi ču, govorilo se je pa v obeh slučajih jednako. Na str. 42. pravi pisatelj, da se je v gotovih slučajih vrnil l (epentet). Se li sme res v teh slučajih govoriti o prostem vrinku, ni li nasprotno se iz j n. pr. pj razvil lj t. j. l', plj t. j. pl'? On tudi misli, da se je lomljā razvilo iz lomijā, lomjā, lomjā, lomljā; to je jako dvojbeno, mnogo verjetneje je, kakor je že izrekel Vondrák, da je lomljā neposredno nastalo iz lomlīq.

Tudi g. Lang govori o prehodu b, z v e in o v instr. sgl. in dat. pl. ravno tako misli, da je pri konsonantični dekl. se e razvil iz b n. pr. *imenem*; tudi to ni čisto gotovo, kajti že prof. R. Brandt je izrekel, da so lahko pri tem vplivali ostali skloni, kateri imajo končnico e, da je tedaj *imenem* nastalo naslanjaje se na gen. in loc. sgl. *imene*. Kar se tiče part. praes. *sqj*, kateri se bere tudi v cod. mar. assem. psalt. ochr. tako je a vzet iz ostalih sklonov. Pisatelj misli, da stoji v *gznati* po nepotrebnem z; kako je prišel do tega res novega pa tudi neverjetnega nazora, ne morem si predstavljati. To mu vendar ni jedini vzrok, da si v tem slučaju res ne moremo do zdaj povoljno razložiti z v tej besedi, toda to še ne zadoščuje, da trdimo kar apodiktčno, v tej besedi ne sme stati z; po tej teoriji bi bilo prav lahko razložiti marsikateri temen in nejasen pojav, toda ravno kritično bi ne bilo. Je li v nom. pl. *židove* res končnica *ove*, ne dá se lahko določiti, kajti mogoče je, da je v nom. sgl. *židovin*. V loc. sgl. *tvoimb*, *našimo* je najbrž, kakor to tudi pisatelj misli, e zamenjan z i po bolgarskem načinu, četudi ni popolnoma nemogoče, da se je že takrat mešal loc. in instr. sgl. sestavljene sklanje, za kar imamo dovolj primerov iz sedanjih slovanskih jezikov. Menj verjetno je, da bi bil v imperat. *sztirimz* i nadomestil b fonetičnim potem, za to nimamo dovolj primerov; tukaj je vplival najbrž i sgl., kateri je bil vzet tudi v plur., jeden primer imamo že v cod. Ostrom. in to nam kažejo tudi ruščina, srbohrv. in slovenščina, kjer se je tudi i v plur. vzel iz sgl.

V. Oblak.